

ІРИНА БАБІЙ
«ФАРБИ ПОВИННІ ПРИХОДИТИ НА ДОПОМОГУ СЛОВУ...» (КОЛЬОРИ В ХУДОЖНІЙ МОВІ М. КОЦЮБИНСЬКОГО)

Наприкінці XIX — початку XX ст. в українській літературі склалась тенденція зображувати дійсність, використовуючи синтетичні засоби, притаманні різним видам мистецтва. Ознаки синтезу мистецтв знаходимо у творах В. Стефаніка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, котрі охоче використовували слухові та зорові образи; це певною мірою пов'язано із розвитком психологічної прози, але, безумовно, і з внутрішнім світом автора, його творчою манерою також.

Великий інтерес до створення зорових образів проявляв М. Коцюбинський. На кожне явище, кожну річ він дивився як художник, оцінював художню якість предметів. Не лише конкретні речі набувають кольорових ознак в його творах, а й абстрактні — почуття, настрої. Наприклад, в оповіданнях зустрічаємо словосполучення: *чорна тиша, чорна надія, чорна згадка, золотий сміх сонця, білий шум, зелений хаос*. М. Коцюбинський вважав колір важливим ідейно-художнім та виражальним засобом. Іноді свої твори він називав акварелями, образками, етюдами; акварель «На камені», етюди «Цвіт яблуні», «Лялечка», образки «Поединок», «Відьма», «Він іде!» та ін. Захоплення живописними засобами можна пояснити й тим, що М. Коцюбинський сам був художником, дуже любив малювати і вважав, що «письменнику треба знати фарби, як і художникові, а для цього треба бути художником. Це б йому багато помагало розбиратися в загальній кольоровій стихії і сприяло б утворенню гармонійного цілого з психологією моменту дії. Так би мовити, щоб фарби приходили на допомогу слову» (Бутник). Письменник висловлював подив, що «в літературі здібуються такі примітиви: «олов'яні хмари», «синє небо», «чорна земля» і т. д.», адже існує таке багатство кольорів.

М. Коцюбинський розумів, що лексика на позначення кольору є необхідним компонентом кожного твору, тому «фарби» «наносилися рішуче, широким пензлем». Читаєш і захоплюєшся майстерністю зображуваного, особливо описами природи. Недарма Михайла Коцюбинського вважають неперевершеним майстром пейзажу. Слідом за І. С. Нечуєм-Левицьким, Панасом Мирним, О. Кобилянською письменник створює живописні, соковиті картини рідної України, сонячного Криму, казкової Італії. Джерелом творчого натхнення, поштовхом до творчості була чарівна українська природа. Часто знайомі М. Коцюбинського дивувалися, що він міг довго сидіти і дивитись на широкі розлоги, на хмари, як вони рухались, зовсім зникали, на блакить неба. Він любив спостерігати, хотів знати все досконало і вивчене використовувати у творах. Наприклад, в оповіданні «Невідомий» автор неначе говорить до нас устами героя: «...весь пишний світ, всі барви, весь рух життя отут, у мені, в голові, в серці... Як мені хочеться взяти перо, обмокнути його у блакить неба, в шумливі води, в кров свого серця і все списати, що бачив, що почув». Можна тільки захоплюватися майстерністю цього художника слова, його свіжими, соковитими і барвистими пейзажами. М. Коцюбинського заслужено вважають майстром, що віртуозно володів формою.

Письменник дуже любив сонце, і не раз називав себе «сонцепоклонником». «Мій бог — сонце», — часто повторював М. Коцюбинський. Ця закоханість у сонце, у все світле, яскраве відчувається і в його творах. Письменник любить світлі тони, насичує свої твори рожевими, сірими, золотими фарбами, його пейзажі світлі, барвисті, яскраві. Наведемо для прикладу декілька: «Снігу багато, тепло і сонячно. Пухкий сніг засипав землю, будинки, обвів лінії тинів, обліпив стовбури дерев і гіллячки. Між білою сіткою їх яскраво синіє небо, а на снігу, на золоті сонця, тремтять синяві тіні. Сонце і повітря лоскочуть щоки, а зелень ялинових гілок виглядає так свіжо, що, здається, надворі стоїть весна, одягнена у білі шати» (образок «Поединок»); «Небо над Галацом жевріло, як розпечене залізо; широка річка понялась на зході вогняною барвою, далі зарожевіла, засяяла блакиттю, а там зблищала сизою барвою холодної криці... Вербовий гай на тім боці повивсь у темряву, почорнів, блакитні гори стали

синіми та хорошими...» («Помстився»); «Повівав холодний вітерець. З краю неба насувались білі, наче молочні, хмари. Разом бігли мишасті коненята... На обидва боки від дороги, скільки скинеш оком, розстелилось поле, вкрите снігом, мов білою скатеркою. Твердий синявий сніг грав на сонці самоцвітами. Чорне вороння сідало громадами на сніг...» («Ялинка»). Як бачимо, колір є необхідним елементом опису природи, неба, хмари, землі...

Цікаво, що обов'язковою деталлю в літніх, весняних, осінніх пейзажних замальовках є квіти. М. Коцюбинський був закоханий у квіти, особливо йому подобались яскраві, буйні. «Може, тому, що яскраві фарбами і буйні формами не тільки бадьорили його очі, і ще й імпонували своїми простими кольорами і ясними формами духу його природи, бо і в його творах все ясно, все просто». У домівці письменника завжди були свіжі квіти, які надихали його на творчість. Цілий гімн красі квітів проспівав автор в оповіданні «В дорозі»: «Лежали у високій траві, серед моря квіток, і роздивлялись: там, на самому споді, жовтіли черевички і дрібна потентія, як зерна золотого піску, а над ними здіймались топольки вероніки, то сіро-блакитні, то густо-сині... Похмурий звіробій викидав купи зірок, яскраво-жовтих, проте сумних, як золоті кутаси на чорних боках домовини, а обік нього виганяв сіре та вузлувате стебло петрів батіг, по якому дряпались зрідка блакитні квіти, полинялі й нечесані... Окремо займали великі простори будяки, сині, аж сизі. Вони здавались покинутим вогнищем, що конало передсмертним блакитним димком. А там, по луках, світила жовта кульбаба, як зорі на небі, крутилась на одній ніжці берізка, міцно тримався землі деревій, кивала сірими вітами собача рожа і на горохах сиділи, як метелі, біло-рожеві, червоно-сині і жовто-гарячі квіти.

Се була оргія квітів і трав, п'яний сон сонця, якесь шаленство кольорів, пахощів, форм...» Відомий фольклорист і етнограф В. Гнатюк писав: «Квіти — це була його пристрасть і розкіш, і треба було бачити, як його очі іскрилися і гуляли з утіхи, коли переходив царинкою, засіяною сотками різних родів квітів, що миготіли та виблискували до сонця всякими знаними барвами». Ось чому так багато квітів, їх пахощів, кольорів у творах автора.

Проте М. Коцюбинський ніколи не звертався до картин природи, щоб тільки надати творові якоїсь особливості гри кольорів. Пейзажі у нього міцно вплітаються в композицію, пояснюючи зміни в психіці, в думках героїв (особливо в оповіданнях «В дорозі», «Сон», «Інтермеццо»). Природа завжди відбиває стан людини — переживання персонажів переплітаються з враженням від спостереження картин природи. Природа може бути ясною, світлою; і може — похмурою, залежно від того, що відбувається з героями. Приємним і радісним бачить ранок, пробудження природи Доря, герой з оповідання «Подарунок на іменини». Ось чому автор подає читачеві ранковий пейзаж, що відповідає настроєві персонажа, якому весь світ уявляється у світлих, рожевих тонах.

Спокій, радість, заспокоєння головної героїні Хариті із однойменного оповідання підсилюється теж ранковою природою. Якщо весело героєві, то й природа усміхається до нього світлими, яскравими кольорами; коли ж сумно чи щось сталося, — пейзаж насичений темними, чорними кольорами, тобто природа невіддільна від душі героїв.

В оповіданні «Ціпов'яз» М. Коцюбинський розповідає про долю бідного селянина Семена, котрий, назбиравши трохи грошей, купив собі землі. Роман, його брат, із заздрості підпалює його хату і стодолу із зібраним хлібом. Ось як автор передає трагедію Семена та його сім'ї. Зранку він збирається до лісу за дровами. «Сонце встало ясне, веселе, умите і зараз-таки почало гратись з золотими стіжками жита й пшениці, що стояли, пишаючись, на кожному обійсті». Радіє Семенова душа, що так все добре склалося, але недовготривалою була ця радість. Повернувшись, він зустрічає зовсім протилежну картину: «він підходив до обгорілих снопів, що лежали скрізь по подвір'ю й димілись... Ось лежить його праця, його кривавиця, його надія: чорна, мокра, чадна... Ось дивиться на його чорна, обсмалена руїна хати; жужмом лежить на позаливаній землі усяке добро, ламає руки дружина, як смерть ходить мати...», «Вони мовчали, а думки їх круком чорним літали на пожарищі, розбивались між чорними стінами». Описуючи цю трагедію, автор за допомогою колористичних означень

характеризує психологічний стан героя, використовуючи два протилежні ряди означень: на початку дня — ясне сонце, золоті стіжки; після всього, що сталося, — чорна надія, чорна руїна хати, чорний крук, чорні стіни, що відповідають настроєві головного героя. Як бачимо, у М. Коцюбинського простежується традиційна контрастність: все біле, світле уособлює щастя, радість; чорне — біду, нещастя. Отже, кольори не були самоціллю, а «приходили на допомогу слову», підпорядковувались завданням твору.